

Obsahové korektivy smluvní svobody

1. Teoretická východiska

Jednou ze základních zásad občanského práva je zásada autonomie vůle, resp. smluvní svobody. Ta spočívá v premise, že cokoliv si strany dohodnou, je závazné a platné. Smluvní svoboda však není neomezená. Především dohoda stran nesmí být v rozporu s kogentními ustanoveními českého právního řádu, nesmí jejich smysl obcházet a nesmí být v rozporu s dobrými mravy. Tyto tzv. „obsahové korektivy smluvní svobody“ definuje § 39 občanského zákoníku, který uvádí, „že právní úkony, které svým obsahem nebo účelem odporují zákonu nebo jej obcházejí anebo se přiči dobrým mravům jsou neplatné.“

Z hlediska spotřebitelského je dále smluvní svoboda omezena **požadavkem přiměřenosti** stanoveným § 56 občanského zákoníku, který zní: „Spotřebitelské smlouvy nesmějí obsahovat ujednání, která v rozporu s požadavkem dobré víry znamenají k újmě spotřebitele značnou nerovnováhu v právech a povinnostech stran.“ Toto ustanovení se však vztahuje pouze na *vedlejší* smluvní ujednání, tedy nikoliv na ta, která se týkají hlavního předmětu plnění ceny za něj. Na rozdíl od toho s dobrými mravy musí být v souladu i hlavní předmět plnění a cena za něj požadovaná.

Neexistuje jasný návod, co je a co není v rozporu s dobrými mravy, resp. nepřiměřené, - je nutné vždy rozhodnout dle konkrétní okolnosti případu. Právní teorie a judikatura však dává jistá východiska.

2. Dobré mravy a rozpor se zákonem

§ 39 občanského zákoníku vymezuje obsahové korektivy smluvní svobody v pořadí: 1. rozpor se zákonem, 2. obcházení zákona, 3. rozpor s dobrými mravy. Toto pořadí není náhodné a je nutné podle něj postupovat při posuzování zákonnosti. Nejprve je nutné zjistit, zda zkoumané závadné chování není upraveno konkrétním právním předpisem.

Aplikovat test dobrých mravů je možné jen ve dvou případech:

1. Právní norma přímo upravující zkoumané jednání neexistuje.

2. Právní norma sice existuje a zkoumané jednání ji výslovně neporušuje ani ji přímo neobchází, ale:

a) důsledek jednání je v rozporu s právními zásadami a

b) smyslem dané právní normy není takovéto jednání s danými důsledky upravovat.

Jedná se o tzv. **zneužívání práva** nebo také **šikanu**.

Druhý případ se podobá *obcházení zákona*. Jím se rozumí, že závadné jednání je v rozporu se smyslem konkrétní právní normy. Naopak u *šikany* není jednání v přímém rozporu se smyslem právní normy, pouze norma takovéto jednání nepředpokládá a není k jeho regulaci určena.

Ustanovení § 56 občanského zákoníku, které spojuje se sankcí neplatnosti nepřiměřená vedlejší ustanovení ve smlouvách se spotřebiteli, je ustanovením speciálním. Tzn., že se uplatní ještě před testem dobrých mravů. Požadavek přiměřenosti má „užší záběr“ než dobré mravy – vztahuje se pouze na vedlejší smluvní ujednání a vyváženost práv a povinností stran. (blíže v kapitole 5.)

3. Pojem dobrých mravů

Přes svou vágnost lze pojem dobrých mravů vymežit. Papinian dobré mravy označil za hodnoty, které stmelují a drží pohromade společenství lidí. Německá a rakouská judikatura se drží vymezení pojmu dobrých mravů jako „*pocitu sounáležitosti všech spravedlivě uvažujících lidí*“. Definice užívaná českými soudy je víceméně obdobná. Z rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 1583/2000: „... v rozporu s dobrými mravy je právní úkon, který neodpovídá mravním zásadám, popřípadě kulturním a společenským normám, které jsou obecně přijímány v určité společnosti a vytváří tak obecné mínění o tom, co je společností akceptovatelné a pokládané za poctivé a slušné jednání. K rozporu s dobrými mravy proto dochází tehdy, jestliže se obsah právního úkonu ocitne v rozporu s uvedeným obecně uznávaným míněním, které ve vzájemných vztazích je pak kritériem určujícím, jaký obsah jejich jednání je z tohoto hlediska přijatelný.“
Nebo z rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 1484/2004: „Dobrymi mravy v občanskoprávních vztazích se v soudní praxi rozumí soubor společenských, kulturních a mravních pravidel chování, který je vlastní obecně uznávaným vzájemným vztahům mezi lidmi a mravním principům společenského řádu a který v historickém vývoji osvědčil jistou neměnnost, vystihující podstatné historické tendence jsou sdíleny rozhodující částí společnosti, a mají povahu norem základních.“

Dobré mravy se tedy vyznačují 2 charakteristikami:

1. Dobré mravy jsou *obecné společenské názory* – tzn., že se musí jednat o názory sdílené všem lidem ve společnosti. Nelze dobré mravy zaměňovat s představami, co si myslíme, že je slušné.
2. Dobré mravy jsou tzv. *minimem společenských hodnot* – tzn. takové hodnoty, jež tvoří nepopiratelný základ fungování společnosti; hodnoty nezbytné v občanských vztazích. Zároveň to znamená, že narušení hodnot, které nejsou tak nezbytné, byť jejich dodržování je slušné a oceňované, neznamená rozpor s dobrými mravy.

Důležitým poznatkem je také, že se soudy vyhýbají přílišné konkretizaci situací, které konstituují rozpor s dobrými mravy. Naopak záměrně zůstávají obecné a odkazují na *individuální posuzování s ohledem na konkrétní okolnosti případů*, na postavení a jednání jednotlivých účastníků.

Tento přístup je kritizován pro svou neurčitost. Popisuje, jaké má pojem dobrých mravů vlastnosti, ale neříká, které hodnoty tvoří jeho základ. Spáčil v této souvislosti odkazuje na nezbytnost hledat *základ dobrých mravů v zásadách občanského práva, respektive zásadách právního řádu jako takového*. (*Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatuře*, Jiří Spáčil, 20.9.2004, *Právní rozhledy* č. 18/2004). Jeho názor koresponduje s názorem německého Spolkového soudu, dle kterého posouzení souladnosti s dobrými mravy v konkrétním případě „*vychází ze společných hodnotových představ, kterých určitý národ dosáhl v určitém bodě svého duchovního vývoje a které zakotvil ve své ústavě*.“ (*Salač, J., Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu*, Beck, Praha 2000, str. 32)

Rozpor s dobrými mravy může nastat tedy pouze tehdy, pokud je dané jednání **v rozporu s základními zásadami občansko-právních vztahů nebo s ústavními zásadami**, jak vyplývají z ústavního pořádku ČR a občanského zákoníku

4. Typologie rozporu s dobrými mravy

I když neexistuje žádný výčet konkrétních právních úkonů, které jsou v rozporu s dobrými mravy, lze v české i evropské judikatuře rozčlenit případy rozporu s dobrými mravy do několika typických oblastí. Z nich je pro spotřebitele nejaktuálnější problematika lichvy, která bude níže popsána.

4.1 Faktory

Při posuzování rozporu s dobrými mravy je nutné vzít do úvahy některé faktory, které působí coby „přítěžující okolnosti“. Mezi ty mohou patřit:

1. *zásah do hodnotových řádů*: hodnotovými řády rozuměj otázky základních lidských práv a svobod a dalších ústavních zásad, úcta k zásadám rodinného a manželského života;
2. *omezení osobní svobody*: např. nepřiměřeně dlouhé závazkové vztahy, nepřiměřená ztráta či vzdání se hospodářské svobody. V obchodních vztazích jde o tzv. „nevolnické smlouvy“, v rámci spotřebitelském se hodí označení „nepřiměřené vázání zákazníka“; v obchodně-pracovní rovině se objevují smlouvy či čestná prohlášení typově podobné konkurenčním doložkám, jež omezují možný rozvoj osobnosti;
3. *zneužívání mocenského postavení*: jedná se o sankcionování situací, které vyplývají z neúměrné převahy jedné strany nebo naopak neúměrné slabosti strany druhé. Pod tuto skupinu se pojímá nejen zneužívání nepoměru mezi hospodářskou silou subjektů smlouvy, ale i zneužívání něčí tísně či nouze. Tyto situace v současné době částečně upravují speciální spotřebitelská ustanovení (§ 56 OZ);
4. *poškození třetích osob*;
5. *nepřiměřená cena za zboží/službu*: zde je vyžadováno působení dalších faktorů nebo mimořádně hrubý nepoměr;
6. *zavrženíhodná pohnutka k právnímu úkonu*: tento faktor je relevantní pouze ve spojitosti s jinými faktory (zejména s hrubou poruchou plnění). Právní úkon pro zavrženíhodnou pohnutku sám o sobě v rozporu s dobrými mravy není;
7. *hry a sázky*

4.2 Příklady rozporu s dobrými mravy

Vzhledem k ustanovení § 56 občanského zákoníku se aplikace dobrých mravů ve spotřebitelském právu zúžila na 3 základní okruhy.

A) Smlouvy (nebo právní úkony), jejichž předmětem je něco, o čem je „nemravné“ uzavírat dohodu. Zde mohou patřit smlouvy jejichž předmětem bude např., že jedna strana se musí přestěhovat, uzavřít nebo naopak neuzavřít manželství, vydávat klamavá prohlášení nebo vstoupit do obchodního vztahu s dalším subjektem. V rozporu s dobrými mravy mohou být smlouvy, které budou obsahovat ustanovení o obchodním poškození 3. stran, např. o bojkotu jejich zboží nebo služeb, o šíření negativních informací o 3 stranách atp. Smlouvy o jakémkoliv jiném, než obchodním, poškození 3. stran budou v rozporu s dobrými mravy vždy. Ve vztahu mezi spotřebiteli a podnikateli však takovéto smlouvy nebudou obvyklé

B) Zneužívání zákonem stanoveného práva – šikana. Tento okruh je rozvedením zásady, že *nikdo nemůže získávat prospěch z porušení práva, které zavinil*. Občanský zákoník na tuto zásadu pamatuje v případě náhrady škody. V ostatních případech je nutné namítat rozpor s

dobrymi mravy. V tomto okruhu pripadu je nutne pamatovat na 3 zakladni vychodiska:

1. strana, která se dovolává následků porušení práva, toto porušení způsobila;
2. jedná se o právo stanovené zákonem, nikoliv smlouvou;
3. strana, která práva takto zneužívá, získala tímto úkonem prospěch na úkor druhé strany.

Příkladem může být situace, když smlouva mezi podnikatelem a spotřebitelem trpí formální vadou, které se 1 strana dovolává, ačkoliv podle této „formálně neplatné“ smlouvy delší dobu postupovala. Je nutné brát ohled na to, kdo neplatnost (tedy porušení práva) smlouvy zavínil. V případě adhézních smluv nemá spotřebitel možnost ovlivnit obsah i formu smlouvy, a proto může namítat její neplatnost i z formálních důvodů kdykoliv, aniž by to bylo potenciálně v rozporu s dobrými mravy. V případě, že by se neplatnosti adhézní smlouvy dovolával podnikatel, je velmi pravděpodobné, že by to bylo v rozporu s dobrými mravy.

Od těchto případů je nutné odlišit případy, ve kterých dochází k zneužití smluvně dohodnutného práva. V zásadě mohou nastat 2 typové situace:

- a) Smluvně stanovené právo samo o sobě narušuje podstatně rovnováhu práv mezi spotřebitelem a podnikatelem. Takové právo je v rozporu s § 56 občanského zákoníku – tedy s požadavkem přiměřenosti vedlejších smluvních ujednání (viz kapitola č. 5)
- b) Podnikatel způsobí záměrně splnění smluvní podmínky nebo její splnění zmaří, s níž smlouva spojuje vznik nebo zánik práva, z čehož má prospěch, ačkoliv na to neměl právo. S touto možností počítá § 36 občanského zákoníku, který stanovuje, že v takovém případě se hledí na podmínku jako by splněna nebyla, respektive byla.

C) Hrubý nepoměr mezi plněním ze smlouvy a cenou za něj. Nejtypičtějším příkladem je *lichva*. Tento případ bude blíže popsán v následující kapitole.

4.2.2 – Hrubý nepoměr plnění – Lichva

Lichva je především trestným činem dle § 253 TZ, který ji vymezuje tak, že jde o plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, a že věřitel přitom zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti nebo rozrušení dlužníka. Zároveň však soudy v několika případech judikovaly, že lichva, když nenaplňuje skutkovou podstatu trestného činu, může být jednáním v rozporu s dobrými mravy. Ustanovení § 253 se dá rozdělit na 2 části – skládá se jednak z *objektivního předpokladu ve formě hrubého nepoměru plnění* a jednak z *subjektivních předpokladů – tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti dlužníka*. Občanský zákoník pamatuje výslovně na jednání v tísní a prohlašuje ho za neplatné.

Lichva, u které je možné namítat rozpor s dobrými mravy, se vyznačuje především *hrubým nepoměrem plnění*. Subjektivní předpoklady (tíseň, nezkušenost atd.) jsou kritériemi podružnými.

S tím koresponduje i rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 1484/2004, ve kterém se žalobce domáhal neplatnosti smlouvy o půjčce z důvodu rozporu dohody s dobrými mravy, který měl nastat kvůli tomu, že byl sjednán měsíční úrok 5%, tedy roční 60% úrok. Soud se subjektivními předpoklady na straně dovolatele vypořádal způsobem, že na jedné straně jasně řekl, že jejich posouzení není podstatné, ale na druhé straně k nim přihlédl. Pro lepší pochopení cituji předmětnou část rozhodnutí:

„Hlediska uvažovaná soudy nasvědčují – jak správně upozorňuje dovolatel – tomu, že žalobce při uzavírání smluv o půjčce (včetně dohody o výši úroků) pravděpodobně jednal v tíživé situaci (byť nemusela dosáhnout intenzity

vyžadované pro naplnění skutkové podstaty lichvy podle ustanovení § 253 trestního zákona), která ho vedla k tomu, aby souhlasil se sjednáním úroků z půjčené částky ve výši 5% měsíčně (tj. 60% ročně) při splatnosti půjčky za tři roky od uzavření smluv. Pro závěr, zda dohodnuté úroky jsou nepřiměřené a tedy odporující dobrým mravům, však tato hlediska nemohou být významná. V souladu s dobrými mravy při sjednávání úroků při peněžité půjčce je takové jednání věřitele, který se při peněžité půjčce "spokojí" - bez ohledu na to, v jaké situaci se nachází dlužník - s přiměřenou výší úplaty (odměny) za užívání půjčené jistiny a který tedy své volné peněžité prostředky hodlá "zhodnotit" běžným (obvyklým) způsobem rovněž v případě, že dlužník uzavírá smlouvu o půjčce v situaci pro něj obtížné. Nelze totiž přehlédnout, že dlužník uzavírá smlouvu o půjčce a dohodu o úrocích z půjčené částky často právě z důvodu své tíživé finanční situace; neodpovídá obecně uznávaným pravidlům chování a vzájemným vztahům mezi lidmi a mravním principům společenského řádu, aby dlužník i v takové situaci poskytoval (musel poskytovat) věřiteli nepřiměřené nebo dokonce "lichvářské" úroky. Dovolací soud proto dospěl k závěru, že nepřiměřenou a tedy odporující dobrým mravům je zpravidla taková výše úroků sjednaná ve smyslu ustanovení § 658 odst.1 obč. zák., která podstatně přesahuje úrokovou míru v době jejich sjednání obvyklou, stanovenou zejména s přihlédnutím k nejvyšším úrokovým sazbám uplatňovaným bankami při poskytování úvěrů nebo půjček."

Následně soud prohlásil, že dohodnutá výše úroku, která přesahuje téměř čtyřnásobně horní hranici obvyklé úrokové míry v období uzavření půjčky, dozajista je v rozporu s dobrými mravy. Soud se nezabýval dokazováním subjektivních předpokladů na straně dlužníka, nicméně z jeho argumentace vyplývá, že je předpokládal.

Je nutné posoudit i všechny ostatní konkrétní okolnosti daného případu. Slovy Nejvyššího soudu v případě č.j. 29 Cdo 1583/2000:

„Dobré mravy netvoří uzavřený a petrifikovaný normativní systém, jsou spíše mířítkem etického hodnocení konkrétních situací a jejich souladu s obecně uznávanými pravidly slušnosti a poctivého jednání. Rozpor právního úkonu s dobrými mravy je proto třeba posuzovat v každém případě individuálně, s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem jednání účastníků v příslušném období a k jejich tehdejšímu postavení.“

K této definici je na místě připojit, že konkrétními okolnostmi se rozumí veškeré skutečnosti, i ty které se netýkají přímo zájmů stran. Mohou jimi být jednak individuální zájmy třetích stran nebo zájmy veřejné. Rozsudek Nejvyššího soudu sp.zn. 32 Odo 468/2003 konstatoval, že v každém případě je nutné zkoumat konkrétní okolnosti případu a vzít je v úvahu. Tento případ se týkal úroku z prodlení stanoveného na 1% denně, tedy 365% roční úrok. Nižší instance jej označila za rozporný s dobrými mravy, nicméně Nejvyšší Soud v dovolání tento rozsudek zrušil, protože nebylo zvaženo např. skutečnost, že se jednalo o dodávky zdravotnického materiálu. Z rozhodnutí:

„Dovolatelka namítla, že v rámci dokazování bylo prokázáno, že předmětnou kupní smlouvu včetně sjednaného úroku z prodlení uzavírala s vědomím, že žalovaná je podnikatelským subjektem, který svou špatnou platební morálkou zapříčinil ukončení dodávek zdravotnického materiálu od předcházejícího dodavatele. Dovolatelka proto, jsouc si vědoma velké rizikovosti ohledně plateb od žalované, na uzavření smlouvy, i s ohledem na veřejný zájem na zachování provozu části zdravotnického zařízení žalované, přistoupila, když jedinou možnou ochranou žalobkyně bylo zakotvení smluvního úroku z prodlení ve výši 1 % denní sazby. Žalovaná toto ujednání bez výhrad přijala a jak sama v řízení potvrdila, spoléhala na to, že v případě prodlení po ní žalobkyně tuto sankci nebude požadovat.“

Soud konstatoval, že je nutné vzít v úvahu, že včasné placení závazků je jednou ze základních zásad poctivého obchodního styku, která je navíc

často v našem prostředí porušována. Dále soud navázal :“že s ohledem na nutnost zabývat se všemi rozhodnými okolnostmi případu nelze již z tohoto důvodu postupovat tak, aby soud bez dalšího, tj. bez zhodnocení rozhodných okolností v předmětné věci, jen odkázal na jiné soudní rozhodnutí a vyšel z jeho závěru.”

Konkrétní okolnosti či subjektivní předpoklady mohou vyloučit rozpor s dobrými mravy, ale i být důvodem pro jeho konstatování, i když hrubý nepoměr plnění nedosahuje patřičné intenzity, aby sám o sobě rozpor s dobrými mravy konstituoval. Těmito okolnostmi, vyjma tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti či rozrušení dlužníka, mohou být např. klamavé či agresivní praktiky věřitele, jeho dobré jméno, vědomé využití konkrétního neštěstí nebo jiných závažných okolností vedoucích ke zhoršení úsudku dlužníka atp.

4.3 Následky rozporu s dobrými mravy

Zákon v § 39 ve spojení s § 40a stanovuje pro právní úkony, které jsou v rozporu s dobrými mravy, sankci absolutní neplatnosti. Daný právní úkon je tedy neplatný ex tunc bez dalšího, nikdo se neplatnosti nemusí dovolávat a je úřední povinností soudu k takové neplatnosti přehlédnout.

5. § 56 OZ a test přiměřenosti

Znění § 56 odst.1. a 2.:

(1) Spotřebitelské smlouvy nesmějí obsahovat ujednání, která v rozporu s požadavkem dobré víry znamenají k újmě spotřebitele značnou nerovnováhu v právech a povinnostech stran.

(2) Ustanovení odstavce 1 se nevztahuje na smluvní ujednání, která vymezují předmět plnění smlouvy nebo cenu plnění.

Posuzování přiměřenosti smluvních ujednání vychází ze stejných principů jako posuzování rozporu s dobrými mravy. Základem je posouzení tzv. proporcionality. Je nutné se zabývat pojmem přiměřenosti, a tudíž provést daleko zevrubnější zkoumání a posuzování faktických okolností daného případu.

5.1 Několik poznámek k proporcionalitě

Český právní řád je v porovnání s jinými evropskými právními řády mimořádně kazuistický a neobsahuje příliš abstraktních ustanovení, které se vztahují na předem relativně neurčitý okruh okolností a jejichž vymezení v každém konkrétním případě závisí na úvaze soudu (viz rozhodnutí NS ČR sp. zn. 21 Cdo 486/2002 nebo sp. zn. 21 Cdo 1484/2004). Takové vymezení podstatně přibližuje soudce roli zákonodárce, zejména na něj klade požadavek vzít v úvahu a vyvážit jednotlivé společenské zájmy, které působí proti sobě.

§ 56 občanského zákoníku je relativně abstraktním ustanovením. Při jeho aplikaci je nutné posoudit, které hodnoty chráněné právním řádem proti sobě stojí, jak jsou intenzivní a které z nich je nakonec nutné dát přednost – jestli obchodní svobodě podnikatele nebo ochraně spotřebitele. Obecně platí, že zkoumání proporcionality se omezuje na posuzování, že do hodnot, které má daný konkrétní test chránit, není zasazeno závažným způsobem.

1. § 56 by měl být tedy aplikován pouze v případech závažnějšího znevýhodnění spotřebitele.

Východiskem testu proporcionality je tzv. „test nezbytnosti“, tzn. posouzení, zda daný zásah, způsobující újmu spotřebitelovu postavení, byl nezbytný. Skutečnost, že protichůdný zájem nedosahuje dostatečné důležitosti nebo intenzity, aby bylo nutné jej zabezpečovat zásahem do jiných zájmů, konstituuje rozpor s principem proporcionality. Test "nezbytnosti" se ale aplikuje i na opačnou stranu. Je nutné posoudit i nezbytnost omezení obchodní svobody podnikatele.

Druhou částí testu proporcionality je test "přiměřenosti", který spočívá ve zkoumání, jestli je možné dostatečně uspokojit protichůdné zájmy jiným způsobem, který není tak nevyvážený. Soud by se měl podrobně zabývat zejména testem „nezbytnosti“, který odhaluje jasné případy disproporce. Druhá část testu nebude soudem provedena tak do hloubky, a to především proto, že není v kompetenci soudu detailně rozhodovat o tom, které právem chráněné zájmy by měly dostat přednost před jinými, může pouze konstatovat hrubý nepoměr jejich naplnění. Soudní rozhodnutí musí být předvídatelné.

5.2 Test proporcionality v rámci § 56

§ 56 dává poměrně jasné instrukce pro svou aplikaci. Především § 56 odst. 2. vylučuje ze zkoumání přiměřenosti předmět plnění smlouvy a jeho cenu.

Další podmínkou je, že je porušen požadavek *dobré víry*. Tím je myšlena dobrá víra

spotřebitele, že ve vedlejších smluvních ustanoveních není skryto něco neobvyklého, co podstatně ovlivňuje vzájemná práva a povinnosti smluvních stran.

Za pojmem „dobrá víra“ se skrývá zmiňovaný požadavek přiměřenosti. Takže, pokud je obvyklé, že se ve vedlejších smluvních ujednáních vyskytují ustanovení, která sice podstatně ovlivňují vzájemná práva a povinnosti stran ve prospěch podnikatele, ale jsou obvyklá a společensky uznávaná, nenastává rozpor s ustanovením § 56.

Při posuzování přiměřenosti vedlejších smluvních ujednání je nutné vycházet, obdobně jako u dobrých mravů, ze všech faktických okolností případu. Slovy čl. 4 odst. 1. směrnice:

"Aniž je dotčen článek 7, posuzuje se nepřiměřenost smluvní podmínky s ohledem na povahu zboží nebo služeb, pro které byla smlouva uzavřena, a s odvoláním na dobu uzavření smlouvy s ohledem na všechny okolnosti, které provázely uzavření smlouvy, a na všechny další podmínky smlouvy nebo jiné smlouvy, ze kterých vychází."

Přísněji je nutné posuzovat přiměřenost ujednání těch smluv, které byly uzavřeny za nestandardních okolností, které omezují schopnost spotřebitele všechny aspekty smlouvy posoudit. To je např. za použití prostředků komunikace na dálku nebo mimo místo obvyklé k podnikání. Vyšší nároky na přiměřenost by měly být kladeny tehdy, kdy podnikatel pobízí spotřebitele k okamžitému uzavření smlouvy časově omezenými speciálními nabídkami nebo tehdy, když je spotřebitel na podnikatele vázán jinými smlouvami, které mu buď fakticky omezují smluvní volnost nebo které nastolily mezi ním a podnikatel určitý standard, na který se spoléhá.

Dále předmětná část směrnice poukazuje na to, že při posuzování přiměřenosti "musí být brán zvláštní ohled **na sílu vyjednávacích pozic stran**, na to, zda měl spotřebitel nějakou **pohnutku** k tomu, aby souhlasil s podmínkou, a zda zboží bylo dodáno nebo služby poskytnuty **na zvláštní objednávku spotřebitele**; že požadavek přiměřenosti může být uspokojen prodávajícím nebo poskytovatelem, **jestliže jedná poctivě a přiměřeně s druhou stranou, jejíž oprávněné zájmy musí vzít v úvahu.**"

Jinými slovy odpovědnost za přiměřenost ujednání je přímo úměrná schopnosti spotřebitele jejich obsah ovlivnit a nepřímo úměrná „férovosti“ přístupu dodavatele. Čím větší svobodu má dodavatel při stanovování obsahu smlouvy, tím větší odpovědnost za vyváženost práv a povinností v jejich vedlejších ujednáních nese.

5.3 Typy nepřiměřených smluvních ujednání

§ 56 (3) uvádí demonstrativní výčet smluvních ujednání, která jsou vždy považována za nepřiměřená. Jsou to smluvní ujednání, která:

- a) vylučují nebo omezují odpovědnost dodavatele za jednání či opomenutí, kterým byla spotřebiteli způsobena smrt či újma na zdraví,
- b) vylučují nebo omezují práva spotřebitele při uplatnění odpovědnosti za vady či odpovědnosti za škodu,
- c) stanoví, že smlouva je pro spotřebitele závazná, zatímco plnění dodavatele je vázáno na splnění podmínky, jejíž uskutečnění je závislé výlučně na vůli dodavatele,
- d) dovolují dodavateli, aby spotřebiteli nevydal jím poskytnuté plnění i v

případě, že spotřebitel neuzavře smlouvu s dodavatelem či od ní odstoupí,

e) opravňují dodavatele odstoupit od smlouvy bez smluvního či zákonného důvodu a spotřebitele nikoli,

f) opravňují dodavatele, aby bez důvodů hodných zvláštního zřetele vypověděl smlouvu na dobu neurčitou bez přiměřené výpovědní doby,

g) zavazují spotřebitele k plnění podmínek, s nimiž se neměl možnost seznámit před uzavřením smlouvy,

h) dovolují dodavateli jednostranně změnit smluvní podmínky bez důvodu sjednaného ve smlouvě,

i) stanoví, že cena zboží či služeb bude určena v době jejich splnění, nebo dodavatele opravňují k zvýšení ceny zboží či služeb, aniž by spotřebitel byl oprávněn od smlouvy odstoupit, je-li cena sjednaná v době uzavření smlouvy při splnění podstatně překročena,

j) příkazují spotřebiteli, aby splnil všechny závazky i v případě, že dodavatel nesplnil závazky, které mu vznikly,

k) dovolují dodavateli převést práva a povinnosti ze smlouvy bez souhlasu spotřebitele, dojde-li převodem ke zhoršení dobytnosti nebo zajištění pohledávky spotřebitele.

Směrnice 93/13/EHS o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách uvádí ve své Příloze demonstrativní výčet podmínek, které mohou být považovány za nepřiměřené. Mimo podmínky, které uvádí také § 56(3), tento výčet obsahuje podmínky, jejichž cílem nebo následkem je:

b) nepřiměřené zbavení spotřebitele zákonných práv vůči prodávajícímu nebo poskytovateli nebo jiné straně nebo omezení těchto práv v případě celkového nebo částečného neplnění nebo nedostatečného plnění některého ze smluvních závazků ze strany prodávajícího nebo poskytovatele, včetně možnosti vyrovnání dluhu vůči prodávajícímu nebo poskytovateli případným nárokem, který proti němu spotřebitel může mít;

e) požadavek na spotřebiteli, který neplní svůj závazek, aby platil nepřiměřeně vysoké odškodné;

f) povolení prodávajícímu nebo poskytovateli zrušit smlouvu na základě libovolného uvážení, jestliže stejné právo není vyhrazeno spotřebiteli, nebo možnost, aby si prodávající nebo poskytovatel v případě, že sám zrušuje smlouvu, ponechal částky zaplacené za služby, které ještě neposkytl;

g) možnost, aby prodávající nebo poskytovatel ukončil smlouvu s platností na dobu neurčitou bez patřičného oznámení, s výjimkou případů, kdy pro to existují závažné důvody;

h) automatické prodloužení smlouvy s platností na dobu určitou, pokud se spotřebitel nevyjádřil jinak, a když termín stanovený spotřebiteli k tomu, aby vyjádřil přání neprodlužovat smlouvu, je nepřiměřeně krátký;

k) možnost, aby prodávající nebo poskytovatel jednostranně změnil bez pádného důvodu jakékoli vlastnosti výrobku, který má být dodán, nebo služby, která má být poskytnuta;

m) vyhrazení práva prodávajícímu určovat, zda dodané zboží nebo poskytnutá služba je v souladu se smlouvou, nebo vyhrazení výlučného práva prodávajícímu vykládat jakoukoli podmínku smlouvy;

n) omezení povinnosti prodávajícího nebo poskytovatele dodržovat závazky, na které přistoupili jeho zástupci, nebo podmiňovat tyto závazky dodržáním jiné zvláštní formality;

q) zbavení spotřebitele práva podat žalobu nebo použít jiný opravný prostředek, zejména požadovat na spotřebiteli, aby předkládal spory výlučně rozhodčímu soudu, na který se nevztahují ustanovení právních předpisů, nebo bránění uplatnění tohoto práva, nepřiměřené omezování důkazů, které má spotřebitel k dispozici, nebo ukládání důkazního břemene, které by podle použitelných právních předpisů mělo příslušet druhé smluvní straně, spotřebiteli.

Nepřiměřenou smluvní podmínkou bude zřejmě každá podmínka, která nebude mít žádný jiný účel, než posílení ekonomických zájmů dodavatele.

Dalšími potenciálně nepřiměřenými ujednáními může být poskytování souhlasu se zpracováním a uchováním osobních údajů. Tato ujednání se vyskytují téměř výhradně v souvislosti s poskytováním finančních služeb a mohou být v souladu se zákonem. Např. při realizaci finančních operací nad určitou výší (15.000 Euro) je zákonnou povinností finančních institucí osobní údaje klientů uchovávat. Také nelze zcela vyloučit v případě půjček legitimitu kontrolu bonity klienta. Naopak uchovávání osobních údajů **za účelem zasílání reklamních materiálů již je zcela zřejmě nepřiměřené.**

Problematickými mohou být také ustanovení, které požadují po spotřebiteli poskytnutí **nepřiměřeně vysokých záruk.**

Dalšími nepřiměřenými ujednáními mohou být ta, která omezují osobní nebo hospodářskou svobodu spotřebitele. Na příklad vázání zákazníka formou smluv o smlouvách budoucích nebo závazkem odebírat od podnikatele zboží po neřiměřeně dlouhou dobu, resp. zákaz odebírat stejné zboží či služby od 3. stran atp.

Zde je na místě uvést určité zájmy, které je při posouzení přiměřenosti vzít v úvahu.. Jejich význam a váhu je opět nutné posuzovat v kontextu faktických okolností případu a hlediska jejich nezbytnosti.

Je nutné brát ohled zejména na zájmy veřejné, a to otázky ochrany veřejného zdraví, bezpečnosti a veřejného pořádku. Zde se dá očekávat, že, pokud se ochrana těchto zájmů prokáže býti nezbytnou a zvolené prostředky efektivními, nebude se soud zase až tolik zabývat otázkou jejich přiměřenosti, obzvláště pokud zajištění daných zájmů je spojeno s řešením technických problémů. Samozřejmě to zcela nevyklučuje posuzování přiměřenosti, které se ovšem omezí na zachycení jednoznačně nepřiměřených podmínek.

5.4 Následky rozporu s § 56 občanského zákoníku

Následky rozporu s § 56 upravuje ustanovení § 55 (2):

Ujednání ve spotřebitelských smlouvách ve smyslu § 56 se považují za platná, pokud se spotřebitel nedovolá jejich neplatnosti (§ 40a). Ovlivňuje-li však takové ujednání přímo i další ujednání smlouvy, může se spotřebitel dovolat neplatnosti celé smlouvy.

Jinými slovy občanský zákoník sankcionuje tyto případy **s sankcí relativní neplatnosti**. Spotřebitel se neplatnosti musí dovolat. Právo dovolat se neplatnosti se promlčuje v tříleté promlčecí době. Jedná se o lhůtu objektivní, která počíná dnem, kdy mohlo být právo uplatněno poprvé, což v těchto případech obecně splývá s okamžikem uzavření smlouvy. Bez námítky spotřebitele se soud otázkou relativně neplatného ujednání

zabývat nemůže.

Čl. 6 odst. 1. směrnice 93/13/EHS k této problematice však uvádí, že :

1. Členské státy stanoví, že nepřiměřené podmínky použité ve smlouvě uzavřené prodávajícím nebo poskytovatelem se spotřebitelem nejsou podle jejich vnitrostátních právních předpisů pro spotřebitele závazné a že smlouva zůstává pro strany závaznou za stejných podmínek, může-li nadále existovat bez dotyčných nepřiměřených podmínek.

Ze znění tohoto článku nevyplývá přímo, jakým způsobem je dostatečný pro zajištění, že spotřebitel nebude nepřiměřenými smluvními podmínkami vázán. Nicméně Čl. 7 odst. 1 směrnice požaduje:

1. Členské státy zajistí, aby v zájmu spotřebitelů a konkurentů existovaly přiměřené a účinné prostředky zabraňující dalšímu používání nepřiměřených podmínek ve smlouvách, které uzavírají prodávající nebo poskytovatelé se spotřebiteli.

Z těchto ustanovení vyplývá, že je nezbytné sankcionovat nepřiměřená smluvní ujednání **sankcí absolutní neplatnosti**. Absolutně neplatný právní úkon je neplatný bez dalšího a to ex tunc, soud se jím bude vždy zabývat a neplatí časové omezení, do kdy je nutno k jeho neplatnosti přihlídnout.

Tento závěr se opírá i o judikát Evropského soudního dvora ve věcech C-240/98 až C-244/98 *Murciano Quintero*, kde uvedl že ze znění směrnice 93/13/EHS vyplývá, že musí být dána možnost národnímu soudu zkoumat z úřední povinnosti, zda ustanovení jemu předložené smlouvy jsou nepřiměřená.

Vzhledem k tomu, že z dostupných možných právních institutů českého občanského práva pouze absolutní neplatnost může být soudem z úřední povinnosti zkoumána, je nutné konstatovat, že použití relativní neplatnosti je špatnou implementací směrnice.

Ustanovení národního právního řádu musí být vykládány s ohledem na znění směrnice. Tento výklad však nemůže jít proti výslovnému znění vnitrostátního práva – s ohledem na požadavek právní jistoty. Nicméně ESD několikrát judikoval tzv. incidentální horizontální efekt, který spočívá ve značné míře relativizace výše uvedeného omezení. V českém prostředí by byl v souladu s tímto přístupem ESD výklad, že porušení § 56 zapříčiňuje zároveň rozpor s dobrými mravy a tedy předmětný právní úkon je dle § 39 absolutně neplatný. Taková argumentace byla již českým soudem použita (Krajským soudem v Hradci Králové).

6. Shrnutí problematiky

Otázka dobrých mravů a požadavku přiměřenosti patří mezi nejsložitější otázky občanského práva. Jedná se o normy s relativně abstraktní hypotézou. Jaké jednání může tuto hypotézu naplnit je předmětem složitějšího posuzování a aplikování „magického“ testu proporcionality. Jedná se však zároveň o velmi důležitá ustanovení, která představují záchrané síto tam, kde neexistují konkrétnější právní instituty, kterými by šlo postihnout jinak evidentně protiprávní jednání.

Je nezbytné pochopit podstatu obou institutů. Dobré mravy na jedné straně představují určité společenské morální minimum. § 56 je ustanovením speciálním, ovšem nikoliv tématicky, ale pouze právně-systematicky. Jednání, které je zachyceno § 56, nemůže být samo o sobě sankcionováno pro rozpor s dobrými mravy. Na druhou stranu se na naplnění rozporu s dobrými mravy může podílet ve spojitosti s jinými faktory. § 56 je taktéž

ustanovením ve srovnání s korektivem dobrých mravů značně konkretizovaným. Byť v základech je technika posuzování přiměřenosti vedlejších smluvních ujednání obdobná s posuzováním rozporu s dobrými mravy, podstatné rozdíly existují především v intenzitě zkoumání ale také ve východiscích zkoumání proporcionality. V případě dobrých mravů je základním východiskem pevně stanovený obsah tohoto fenoménu a proporcionalita se uplatňuje ve zkoumání konkrétních okolností jednotlivých případů. V případě porušení § 56 je sama proporcionalita základem zkoumání. Není tak pevně ukotvena a ohraničena.

Je velkou výzvou českým soudům a českým spotřebitelským organizacím tento nový institut českého práva v konkrétních případech definovat a tak ho uvést do života.

Doporučená literatura:

1. Salač, J., Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu, Beck, Praha 2000
2. Salač, J., Rozpor s dobrými mravy a se zákonným zákazem, www.ipravnik.cz
- 3.
4. Sellier, E., Gregor, F. : The principle of proportionality, Lund 2003
5. Ashburnwer, W. - Browse, D: Principles of Equity
6. [Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatuře Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatuře, Jiří Spáčil, 20.9.2004, Právní rozhledy č. 18/2004](#)
7. Němeček, P.: Zamyšlení nad § 652 odst. 2 ObchZ a § 55 odst. 2 ObčZ, www.ipravnik.cz